

Бакиева Г.А.

ЖАШ-МУУНДАРДЫ ТАРБИЯЛООДО ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАНЫН БУЛАКТАРЫН КОЛДОНУУ

Бакиева Г.А.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОСНОВ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

G.A. Bakieva

USE BASIS OF FOLK PEDAGOGY EDUCATING THE YOUNGER GENERATION

УДК: 37.033

Бул илимий макала ата-бабаларыбыздын акыл-ой, максат-тилектерин өз ичине камтыган, адамдын жан дүйнөсүн ачып берген, алардын дүйнөгө, кубулуштарга коомдогу маселелерге карата элдик оозеки чыгармалары, элдик педагогиканын булактары тууралуу маалыматтар берилген.

Негизги сөздөр: *гумандуулук, патриоттук, нравалуулук, ыймандуулук, экология, достук.*

Данная статья рассматривает мысли, цели, устремление и надежды предков. Раскрывает духовное богатство человека, его отношение к миру, природе, обществу которое заимствовано из источников народной педагогики устного творчества.

Ключевые слова: *гуманность, патриотизм, нравственность, благочестие, экология, дружба.*

This article deals with thoughts, purposes, aspiration and hope of ancestors. It is revealed spiritual wealth of a man, his attitude to the world, nature society which is borrowed from resources of folk pedagogics of story telling.

Key words: *humanity, patriotism, moral, piety, ecology, friendship.*

«Элдик педагогика» деген сөздү укканыбызда, алды менен ата-бабаларыбыздын акылман адептик ойлору, таасирдүү таалимчилик тажрыйбалары, нарктуу каада-салттары эске келсе да, аны абалкы гана эмес, азыркы эле турмуштун өзүнүн өңүп чыгып, элдин рухий-маданий байманасына айланып, анын өзүнчө бир кайталангыс, уникалдуу айдыңын түзүп жаткан адептик дөөлөттөр деп да түшүнүү туура. Калкыбыздын кылымдардан бери келе жаткан залкар ой мурастары, улуттук тажрыйбасы, салт-санаасы, ырым-жырымдары, оозеки адабиятынын айрым үлгүлөрү, дини, тили, дили, улуттук айрым өнөрлөрү бүгүнкү күнгө чейин ар кандай шылтоолор жана манкурттук менен басмырлоонун натыйжасында өз жүзүн, өз ажарын ача албай келди. Аларда улутубуздун ар тараптуу көз карашынын, улуттун руханий дүйнөсүнүн каймактары калкып, элдин жан дүйнөсү боюнча сиңирген ойлор айтылып, укумдан-тукумга, бабадан урпакка өтүп келген маданий мурас сакталып келген кыргыз эли эл болгондон бери эчен тарыхый доорлорду басып өттү, эчендеген эл коргоп анын камын көргөн баатырлар, жаактууга жай бербеген, сөздү сөзгө кынап, ойду ойго жалгап, адамдын жан-сезимин сөздүн ширеси менен балкыткан чечендер, көргөндүн көөнүн талдырган, кумурска изи кылып алтын күмүшкө оюу-чийүү түшүргөн, кооз зергерлик буюмдарды жасаган чеберлер, миң түрдүү формага салып адамдын делебесин козгоп, сугун арттырган кийим-кечелерди

тиккен ууздар, торгойдун тилин жаңыртып, эчен доорлор жөнүндө сөз козгоп, кээде кубанычка балкытып, кээде кайгыга салып, жамгырдай төгүп ырдаган ырчы-манасчыларыбыз, күндөп-түндөп чертсе, бир черткен күүсүн кайра кайталабаган музыкабыздын туу чокусу-комузчуларыбыз өттү.

Элдик педагогиканын түгөнгүс казынасы, көөнөрбөс башаты, анын негизги булагы катарында төмөндөгүлөрдү эсептөөгө болот:

Өзүнө эчен кылымдан бери ата-бабаларыбыздын акыл-ой, максат-тилектеринин каймагын өз ичине камтыган, адам баласынын жан дүйнөсүн ачып берген, алардын табийгатка, жаратылышка, курчап турган дүйнөгө, ар кандай кубулуштарга, коомго, андагы социалдык жана саясий мамилелерге карата өз көз карашын чагылдырган элдик оозеки чыгармалары элдик педагогиканын булагы катары негизги мааниге ээ. Ал чыгармаларда элибиздин философиялык, саясий, коомдук, медициналык, дүйнө таанытуучулук, педагогикалык, географиялык жана тарыхый көз караштары даана чагылдырган. Буларга далилдүү мисалдарды, так маалыматтарды элдик оозеки чыгармалардын төмөндөгүлөрүнөн даана көрүүгө, байкоого болот:

а) Элибиздин өткөн доорлордогу маданиятынын туу чокусу жана түгөнгүс улуттук поэзиясынын океаны болгон «Манас» эпосу. Анда элдин бай рухий дүйнөсү ар кандай түркүн түстөгү боектор, даана сүрөттөөлөр менен тартылып, адам баласына таандык болгон мыкты касиеттер менен мүнөздөр эл-жерди сүйүүнүн, ага ак кызмат өтөөнүн үлгүлөрү бүгүнкү күндөгү жаш муундарды тарбиялоонун идеялы боло алаары анык. Эпостогу баатырлардын келбети, жасаган иш-аракети, эли - жерине болгон сүйүүсү; өз элинин эркиндиги үчүн жүргүзгөн күрөшү достукка, сүйүүгө карата болгон туруктуулугу, боорукердиги, ак ниеттүүлүгү, тунук акылы, сезгичтиги жаш муундарга тарбия берүүдө ата-бабаларыбыздан калган ыйык мурас катары бааланары бышык. Эпостогу аялдардын сулуугу, акылмандуулугу, сезим кубантаарлык кооз буюмдарды жараткан гумандуулук, патриоттук, нравалуулук, ыймандуулук, экология жана достук ж. б. тармактар боюнча бир нече сааттан окуган лекцияга караганда жогорудагы чыгармалардагы каармандардын чыныгы инсандык образын ачуу, алар аркылуу жаш муундарга таасир этүү бир топ жогорку, натыйжаны берерлиги анык. Анткени, чыгармада чыныгы турмуш, турмуш көрүнүштөрү, адамдын жашоо тиричилиги жана анын мааниси жөнүндөгү окуялар

берилип жатпайбы. Жөнөкөй гана мисал, «Кожожаш» эпосунда Кожожаштын аскада калып өлүмгө дуушар болушу, анын өзүнүн жасаган терс жорук-жосундарына байланыштуу болду. Анткени ал табийгатты, жаратылышты артыкча жабырлантып, анын макулуктарын кырып жок кылууга аракеттенди эле өзү табият тарабынан жазаланды. Ал эми анын баласы Молдожаш аларга каршы ок атып, курал көтөргөндүн ордуна Сур-эчкинин кызы Ашайранга үйлөнүп, табийгат, жаратылыш, анын жаныбарлары менен бирдикте болуп, аны менен жуурулушуп кетти эле атасы учкан асканы жөн гана аттап өтүп кетти. Ушул сыяктуу идеянын берилиши, жаштардын табийгатка, жан-жаныбарларга карата мамилесине оң таасир берерлигин далилдөөнүн зарылдыгы жок.

Санаат-насыят жана терме ырларынын асылдыгы анда табият, турмуш, эмгекчилдик, акниеттик, чындык, калыстык, боорукердик, жөнөкөйлүк, жолдоштук жөнүндө адамга таасир этерлик, сезим козгоорлук деңгээлде көркөм, элестүү айтылгандыгында. Бул жанрдагы чыгармалардын бардыгы жаш муундарды жакшы жорук жосундарга машыктырат; адеп-ахлактын ар кандай жакшы жактарын көнүктүрүп, дүйнө таануу, анын ар кандай сырлары жөнүндөгү түшүнүктөрүн кеңейтет. Жаш наристелердин турмушту үйрөнүү, анын түрдүү жагдайларын түшүнүүдө программалык кызмат аткарат деп жыйынтыктоого толук мүмкүнчүлүк бар.

Жаңылмачтар - жаш наристелерди окутууда жана тарбиялоодо максатында жаратылган, эл тарабынан түзүлгөн чыгармаларга кирет. Анткени жаңылмачтар балдардын сүйлөө речин өстүрүү, өз оюн так, даана, сөздөрдү түшүнүктүү айтууга көнүктүрөт. Анын материалдары баланы курчап турган, өздөрү жакшы тааныш болгон фактылардын негизинде жаралат да, баланын айтуусу үчүн бир топ кыйынчылык келтирет. Эгер бейтааныш сөздөрдөн түзүлгөн жаңылмачтар болсо, али тили жатыга элек бала ал сөздөрдү айта албай калышы мүмкүн. Ошондуктан, жаңылмачтарды буюмдар, көрүнүштөр, кубулуштар бала үчүн тааныш, жакшы билген атоолор болушу абзел.

Балдар үчүн эң жагымдуу, кызыктуу, алардын делебесин козгогон жанрлардын бир түрү - табышмактар. Кыргыз оозеки чыгармачылыгындагы бул жанр - жаш муундардын аң-сезимин, ойлоо жөндөмдүүлүгүн, бир нерсени тез баамдап-туюу сезимин ар тараптан өнүктүрүп, турмуштун, табияттын, жаратылыштагы ар кандай кубулуштардын сырларын кыраакылык менен баамдай билүүгө, тапкычтыкка, сезгичтикке, байкагычтыкка үйрөтөт. Алар наристенин акыл-эсинин тез жетишүүсүнө, кыраакылыгынын курчушуна таасир этип, зирек, тапкыч болууга көнүктүрөт. Ушул жагдайдан алып караганда табышмактар чыныгы педагогикалык мүнөзгө, тарбиялык, билим берүүчүлүк жана таанып билүүчүлүк мүнөзгө ээ. Табышмактар элдин байыртадан бери сакталып келе жаткан каада-салтын, диний жана ырым-жырымдарга байланыштуу ой-

санааларын, ошондой эле илимий көз караштарын, болмуштары менен бүгүнкү иш-аракеттерин баамдап-туюу жөндөмүн образдуу, таанып-билдирүүчүлүк касиетине ээ болгон тарбиялык маанидеги чыгарма. Ошону менен бирге кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгында акылайтып, жаман жоруктан качууга мажбурлап, жөнөкөйлүктү, достукту, ар кандай нерседен сак болууну, ак ниеттик менен адилдикти, жоомарттыкты, боорукердикти, адам баласы үчүн зарыл болгон бардык нерсени таамай айткан чыгармалар - макал, лакаптар. Бул чыгарма улуу-кичүүгө, жаш-карыга, эркек-аялга карабастан адамзаттын бардагына кызматкылган чыгарма. Мындан сырткары да макал-лакаптарды Ата Мекен, эл-жер, эне, сөз жана анын күчү, сүйүү, адилдик, чынчылдык, жоомарттык ж.б. ондогон тематикаларга бөлүштүрүүгө болот. Макал-лакаптар эчен жылдардан бери элдин элегинен өткөн, анын чыныгы педагогикалык даанышмандыгынын негизги булактарынын бири.

Элдик педагогиканын дагы бир негизги булактарынан болуп элдик оозеки чыгармалардагы жөө жомоктор болуп саналат. Алардын негизинде элдин тилеги, ой-максаты, келечек жөнүндөгү үмүтү берилет, аларды ишке ашыруучу каармандар акылдуу дыйкан, жетим бала, акылдуу кыз, айлекер кыз, кайраттуу жигиттер болушат да, алар дайыма жеңишке жетишишет. Жомокту кандай гана жаш бала болбосун жан-дили менен кызыгып угат, окуйт. Андан ошол уккан же окуган окуяларындай даанышман, чынчыл, эр жүрөк, акылдуу, боорукер, акниет, эл үчүн кызмат кылган адам болсом деген таасир алат. Ал жомок менен кошо аралашып, жуурулушуп кетет. Жомоктогу мүнөздөр менен каармандар жаш угуучунун же окуучунун жан дүйнөсүнө билинбей кирет. Анын сезимдерин козгойт, таасирлентет, өзүнө тартат. Баланын андай сапаттарга умтулуусу, жетишишүүгө аракет кылуусу өтө олуттуу иш. Ушундай көрүнүштөрдөн бала бир жолу таасирленет, эки жолу таасирленет, үч жолу таасирленет. Акырында ушул сыяктуу сапаттар, мүнөздөр, көз караштар, иш аракети наристенин аң-сезимине биротоло уялайт. Андан түбөлүккө түнөк табат. Балким, ошондой таасирленген жаш жеткинчек өмүр бою жакшылыкты идеал тутуп, келекчекте жакшы адам болуп кала берет.

Колдонулуучу адабияттар:

1. А.Алимбеков «Кыргыз этнопедагогикасы» Б., 1996.
2. Д.Бабаев, Т.Жоробеков, Б.Апышев. «Педагогика» Б. 2002.
3. Б.Апышев «Педагогика» Ош., 1993.
4. 4.М.С.Мурзаев Кыргыз элдик педагогикасындагы инсанды социалдаштыруунун өнүгүүсү: Бишкек
5. Э.Мамбетакунов, Т.Сияев «Педагогиканын негиздери» 2008-ж.
6. Панкова Т.В. Научно-пед.основы сравн. Этнопедагогика. Б., 2008.
7. Б.Апышев «Тарбия назарияты» Ош. 1996.
8. Б.Апышев «Тарбия жараяны» Б. 2008.

Рецензент: к.п.н., доцент М.С. Кадырова